

CONTRIBUȚII LA CUNOAȘTEREA COMPLEXELOR FUNERARE DE INCINERAȚIE CU „RUG-BUSTA“ DE EPOCA ELENISTICĂ ȘI ROMÂNĂ DE LA TOMIS

VIRGIL LUNGU, CONSTANTIN CHERA

În perioada 1981-1986 au fost cercetate, ca urmare a săpăturilor de salvare efectuate în arealul necropolelor tomitane, sute de morminte. Ne-am propus să prezentăm, cu această ocazie, numai pe cele de incinerare care, în comparație cu cele de înhumare, sînt mult mai reduse ca număr. Menționăm că toate complexele funerare cercetate se află în zona extramurană a cetății romano-bizantine, respectiv pe actualele străzi 1 Decembrie 1918, București, Cuza Vodă, M. Kogălniceanu, Mircea, Castanilor, Pușkin, Oborului, Călărași și Piața Griviței.

Vom începe deci cu prezentarea datelor tehnice ale complexelor cercetate și înregistrate mai jos (vezi harta).

M₁. Str. Mircea. Distrus în mare parte. $L_p = 1$ m, $l = 1$ m, $A = 1,30$ m; șanț de tiraj: $L_p = 0,20$ m, $l_p = 0,20$ m, $a = 0,20$ m. Orientare: E-V. Inventar: opaiț, lagynos (2 buc.), arryballos. Sec. II î.e.n.

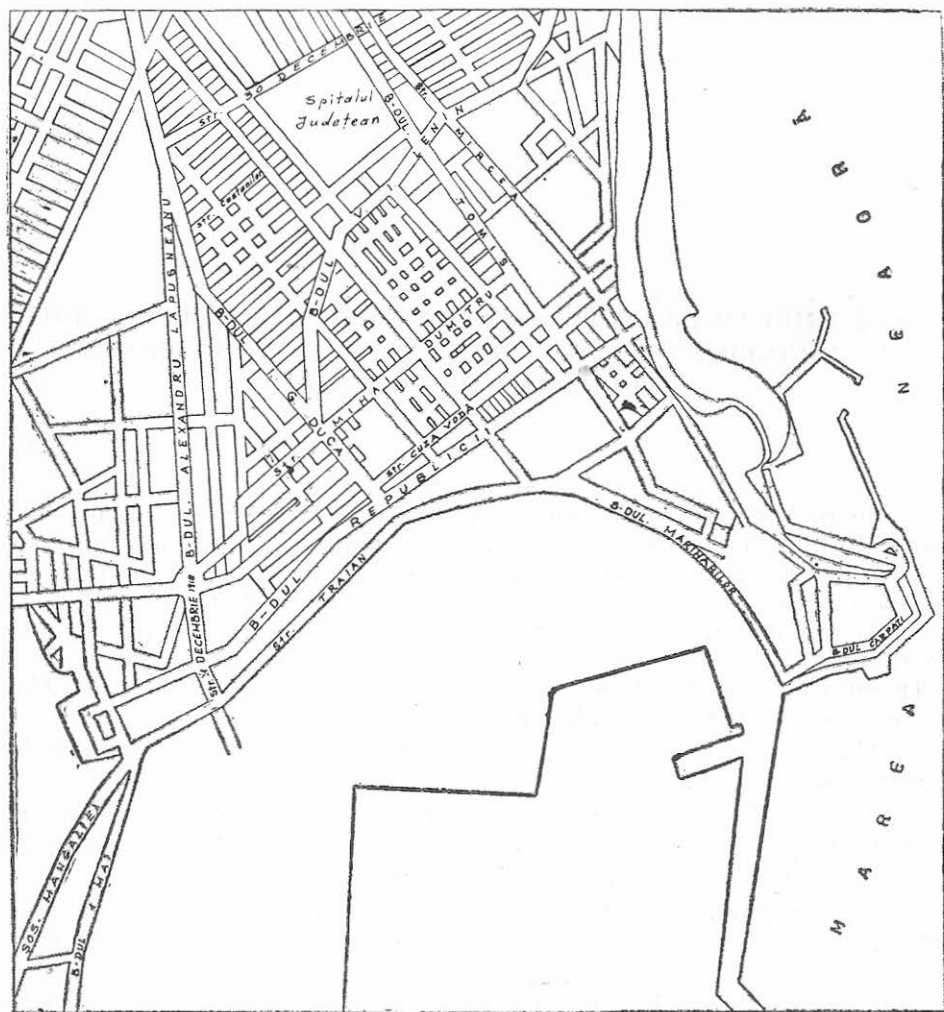
M₂. Str. Mircea. Distrus în totalitate. După informațiile primite, mormint cu rug-busta și șanț de tiraj. Inventar: lagynos, lekythos. Sec. III-II î.e.n.

M₃. Str. Mircea. Distrus în mare parte. $L_p = 1$ m, $l = 1,30$ m, $A = 1$ m; șanț de tiraj: $L_p = 0,40$ m, $l = 0,40$ m, $a = 0,40$ m. Orientare: E-V. Inventar: aplice vestimentare, 3 unguentarii ceramice. Sec. III-II î.e.n.

M₄. Str. Mircea. Distrus în totalitate. După informațiile primite și observațiile în teren, mormint cu rug-busta și șanț de tiraj. Inventar: câniță. Sec. II î.e.n.

M₅. Str. Mircea. Distrus parțial. $L_p = 1$ m, $l = 1,30$ m, $A = 1,50$ m; șanț de tiraj: $L_p = 0,20$ m, $l = 0,20$ m, $a = 0,20$ m. Orientare: NV 300° — SE 120°. Inventar: lagynos. Sec. III-II î.e.n.

M₆. Str. Mircea. Distrus în totalitate. După informațiile primite și observațiile în teren, mormint cu rug-busta și șanț de tiraj. Inventar: cană pilată, unguentarium ceramic, bol. Sec. II î.e.n.

M₇. B-dul 1 Decembrie 1918 — str. București. $L=2,70$ m, $l=1$ m, $A=0,30$ m. Orientare : NV 285° —SV 105° . Inventar : două unguentarii, kantharos, lagynos. Sec. III î.e.n.

M₈. B-dul 1 Decembrie 1918 — str. București. Aproape complet distrus. Au fost observate urme de cenușă și au fost surprinse mici porțiuni din șanțul de tiraj și platforma de ardere. Inventar : cană pastilată. Sec. II î.e.n.

M₉. B-dul 1 Decembrie 1918 — str. București. $L=2,30$ m, $l=1,10$ m, $A=1,50$ m. Orientare: SE 110° —NV 290° . Inventar : numeroase aplice vestimentare. Sec. II î.e.n.

M₁₀. B-dul 1 Decembrie 1918 — Școala nr. 24. Distrus în totalitate. După informațiile primite, mormint cu rug-busta și șanț de tiraj. Inventar : opaiț, kantharos, lekythos, bol. Sec. III î.e.n.

M₁₁. Str. Pușkin. Aproape complet distrus. Șanț de tiraj: $l_p=0,25$ m, $A=1$ m. Orientare : E-V. Inventar : lagynos, cană pastilată, căniță cu cioc, opaiț, două aplice vestimentare. Sec. II î.e.n.

M₁₂. Str. Oborului. Distrus parțial. $L_p=1,5$ m, $l=0,55$ m $A=1,50$ m; șanț de tiraj: $L_p=0,80$ m, $l=0,30$ m $a=0,10$ m. Orientare : NV 300° — SE 120°. Inventar : lagynos. Sec. III-II î.e.n.

M₁₃. B-dul Tomis — str. T. Vladimirescu. Distrus parțial. $L_p=1,40$ m, $l=0,80$ m, $A=0,75$ m; șanț tiraj distrus. Orientare : NV 300° — SE 120°. Inventar : lagynos, căniță. Sec. II î.e.n.

M₁₄. Str. Castanilor. Distrus parțial. $L_p=2,40$ m, $l=1,40$ m, $A=1$ m; șanț de tiraj : $L_p=1,15$ m, $l=0,60$ m. $a=0,1$ m. Orientare : E-V. Inventar : fragment opaiț, fragment ceramic getic (cătuie?). Sec. II-I î.e.n.

M₁₅. Str. Caștanilor. Distrus parțial. $L_p=2$ m, $l=1,20$ m, $A=1,15$ m. Orientare : NV 280°—SE 100°. Inventar : cană, bol, protejate cu țigle. Sec. II î.e.n.

M₁₆. Str. Călărași. $L=2$ m, $l=0,80$ m, $A=1$ m. Orientare. E-V. Inventar: o aplică vestimentară aurită. Sec. II î.e.n.

M₁₇. Str. Mircea. Distrus parțial. $L_p=0,70$ m, $l=0,80$ m, $A=1$ m; șanț de tiraj distrus. Orientare: N-S. Inventar: fragmente nedefinite de bronz. Epocă romană.

M₁₈. B-dul 1 Decembrie 1918 — str. București. Distrus parțial. $L_p=1,10$ m, $l=1,60$ m, $A=1,50$ m; șanț de tiraj: $L_p=0,80$ m, $l=0,70$ m, $a=0,20$ m. Orientare: SE 110°—NV 290°. Inventar: fragment ulcior cu două toarte. Sec. I e.n.

M₁₉ B-dul 1 Decembrie — str. București. Distrus parțial. $L_p=1,75$ m, $l=0,70$ m, $A=1,20$ m; șanț de tiraj : $L=1,30$ m, $l=0,30$ m, $a=0,20$ m. Orientare: NE 80° — SV 260°. Inventar : bol de sticlă cu striuri. Jumăta-tea sec. I e.n.

M₂₀. B-dul 1 Decembrie 1918 — str. București. Distrus parțial. $L=2,10$ m, $l=0,80$ m, $A=1,60$ m; șanț de tiraj distrus. Orientare: NE 60°—SV 240°. Inventar: opaiț, două gături de unguentarii ceramice. Sec. I e.n.

M₂₁. B-dul 1 Decembrie 1918 — Școala nr. 24. Distrus parțial. $L_p=2,30$ m, $l=1,80$ m, $A=1,30$ m; șanț de tiraj: $L_p=1,70$ m, $l=0,60$ m, $a=0,30$ m. Orientare: NV 320° — SE 140°. Inventar : două opaițe, castron, capac, suport. Prima jumătate a sec. I — sec. II e.n.

M₂₂. B-dul 1 Decembrie 1918 — Școala nr. 24. Distrus parțial. $L_p=1$ m, $l=1,85$ m, $A=1$ m; șanț de tiraj : $L_p=0,80$ m, $l=0,45$ m, $a=0,30$ m. Orientare: NV 320° — SE 140°. Inventar: ulcior cu două toarte, castron, opaiț, vas sticlă cu gura trilobată. Sec. I-II e.n.

M₂₃. Str. Cuza Vodă — str. M. Kogălniceanu. Distrus parțial. $L_p=0,45$ m, $l=1,35$ m, $A=2,50$ m; șanț de tiraj: $L=0,10$ m, $l=0,40$ m, $a=0,15$. Orientare : E-V. Inventar: opaiț, ulcior, căniță, unguentarium ceramic. Sec. II e.n.

M₂₄. Str. Cuza Vodă — str. M. Kogălniceanu. Distrus parțial. $L_p=2,60$ m, $l=1,45$ m, $A=2,35$ m; șanț de tiraj: $L_p=2,20$ m, $l=0,55$ m, $a=0,30$ m. Orientare: E-V. Inventar: opaiț, ac din os, colier compus din mai multe piese din aur, oglindă bronz, inel de bronz cu piatră, mască fragmentară din cretă, reprezentînd un personaj feminin. A doua jumătate a sec. I — sec. II e.n.

M₂₅. B-dul 1 Decembrie 1918 — bl. L 91. Distrus parțial. $L_p=2$ m, $l=1,70$ m, $A=1,20$ m; șanț de tiraj: $L_p=1,70$ m, $l=0,30$ m, $a=0,30$ m. Orientare: E-V. Inventar: cană de sticlă tip *stamnion*, două amfore, două pahare de sticlă fragmentare, *strigilium* de fier fragmentar. Sec. I e.n.

M₂₆. Str. Castanilor. Distrus parțial. $L_p=1,80$ m, $l=1,60$ m, $A=1,30$ m; șanț de tiraj: $L_p=1,40$ m, $l=0,40$ m, $a=0,15$ m. Orientare: N-S. Inventar: cană cu două toarte, opaiț fragmentar cu *planta pedis* pe fund, cană de sticlă fragmentară. A doua jumătate a sec. I e.n.

M₂₇. Str. Mircea. $L=2,40$ m, $l=1,70$ m, $A=1,60$ m; șanț de tiraj: $L=1$ m, $l=0,50$ m, $a=0,20$ m. Orientare: E-V. Inventar: opaiț fragmentar cu rozetă pe disc. Sec. II-III e.n.

M₂₈. Str. Mircea. Distrus în totalitate. După informațiile primite și observațiile în teren, mormînt cu rug-busta și șanț de tiraj, $A=0,50$ m. Inventar: mic fragment de la un bol ceramic. Epocă romană.

M₂₉. B-dul 1 Decembrie 1918 — str. București. Distrus parțial. $L_p=3,10$ m, $l=2,10$ m, $A=1,10$ m; șanț de tiraj: $L=2,30$ m, $l=0,60$ m, $a=0,20$ m. Orientare: E-V. Inventar: fragmente ceramice și de sticlă, boabe mici din bronz. Epocă romană.

M₃₀. Str. Castanilor. $L=2,25$ m. Orientare: E-V. Inventar: fragmente de căniță. Sec. II-III e.n.

M₃₁. B-dul 1 Decembrie 1918 — Școala nr. 24. Distrus parțial. $L_p=0,80$ m, $l=1,40$ m, $A=1,30$ m; șanț de tiraj: $L=0,60$ m, $l=0,60$ m, $a=0,23$ m. Orientare: E-V. Inventar: ceramică fragmentară. Epoca romană.

M₃₂. B-dul 1 Decembrie 1918 — Școala nr. 24. Distrus parțial. $L_p=0,65$ m, $l=1,85$ m, $A=0,90$ m; șanț de tiraj: $L_p=0,45$ m, $l=0,45$ m, $a=0,30$ m. Orientare: E-V. Inventar: fragmente ceramice de la un castron, fragmente de sticlă. Epocă romană.

M₃₃. B-dul 1 Decembrie — Școala nr. 24. Distrus parțial. $L_p=1,90$ m, $l=1,05$ m, $A=0,90$ m; șanț de tiraj: $L_p=0,50$ m, $l=0,45$ m, $a=0,20$ m. Orientare: NE 60° — SV 240°. Inventar: fragmente de la o căniță, protejate cu țigle. Sec. II-III e.n.

M₃₄. Str. Mircea — faleză. $L=2,30$ m, $l=1,12$ m, $A=1$ m; șanț de tiraj: $L=1,60$ m, $l=0,30$ m, $a=0,10$ m. Orientare: SE 150° — NV 330°. Inventar: fragment opaiț, fragmente de la o cană cu gura trilobată. Epocă romană.

M₃₅. Str. Mircea — faleză. Distrus parțial. $L_p=0,70$ m, $l=1$ m, $A=1,90$ m. Orientare: SV 260° — NE 80°. Inventar: fragment de la un vas de sticlă topit. Epocă romană.

M₃₆. Piața Griviței. L=2,80 m, l=1,90 m, A=1,50 m; șanț de tiraj: L=1,50 m, l=0,45 m, a=0,10 m. Orientare: NV 320° — SE 140°. Inventar: fragmente de sticlă topită, fragmente de la un unguentarium ceramic. Epocă romană.

M₃₇. B-dul 1 Decembrie 1918 — B-dul F. Sirbu. Distrus parțial. L_p=0,70 m, l=1,20 m, A=1,20 m; șanț de tiraj: L_p=0,30 m, l=0,50 m, a=0,25 m. Orientare: NV 300° — SE 120°. Inventar: fragmente ceramice. Epocă romană.

M₃₈. Str. Mircea — faleză. Distrus parțial. L_p=0,60 m, l=1 m, A=1,70 m; șanț de tiraj: L_p=0,30 m, l=0,30 m, a=0,10 m. Orientare: SV 250° — NE 70°. Fără inventar. Dată incertă.

M₃₉. Str. Mircea — faleză. Distrus parțial. L_p=1,15 m, l=0,90 m, A=1,40 m; șanț de tiraj: L_p=0,90 m, l=0,45 m, a=0,10 m. Orientare: SV 220° — NE 40°. Fără inventar descoperit. Dată incertă.

M₄₀. B-dul 1 Decembrie 1918 — str. București. L=1,90 m, l=1,35 m, A=1,50 m; șanț de tiraj: L=1,50 m, l=0,35 m, a=0,15 m. Orientare: SV 260° — NE 80°. Fără inventar. Dată incertă.

TIPUL MORMINTELOR

Cercetările noastre au identificat în necropolele anticului Tomis două tipuri de morminte de incinerație și anume:

— morminte cu șanț de tiraj și platformă de ardere sau, cum mai sînt ele cunoscute în literatura de specialitate, morminte cu „rug-busta”¹ (fig. 1 și 2). Alți autori preferă denumirea de rug-mormînt în groapa de

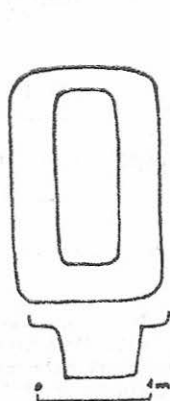

Fig. 1

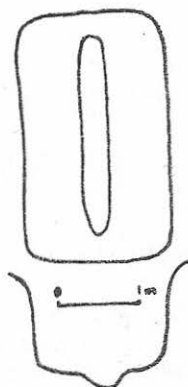

Fig. 2

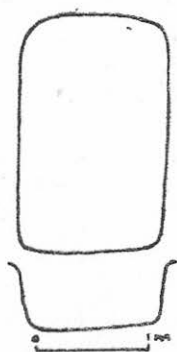

Fig. 3

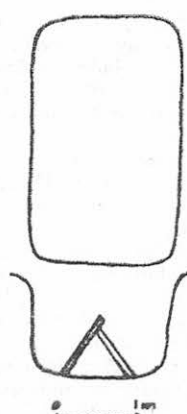

Fig. 4

¹ Definiția termenului la Festus, iar pentru cea de „tombe bustuaire” la van Doorselaer, pentru care vezi M. Babeș, Dacia, NS, 14, 1970, p. 177, nota 29.

ardere în trepte². Același tip de mormint are uneori o protecție de țigle peste șanțul de tiraj. Deși V. Barbu consideră aceste morminte ca un tip aparte³, sîntem de părere că reprezintă mai degrabă variante ale mormintului-rug cu platformă de ardere și șanț de tiraj, indiferent de forma gropii sau a șanțului de tiraj*.

— un tip aparte îl constituie mormintul format dintr-o groapă dreptunghiulară cu colțurile rotunjite, cu sau fără protecție de țigle, lipsit de șanțul de tiraj, care la Histria, în necropola tumulară, poate fi asimilat tipului JAaV⁴ (fig. 3 și 4). Astfel de morminte, dar cu protecție de țigle, au fost descoperite și în necropolele de la Callatis⁵.

Tipurile de morminte amintite aici au fost practicate la Tomis de populația acestuia atît în epoca elenistică⁶, cît și în epoca romană⁷. La Tomis nu au fost încă depistate morminte în care cremația să fie exterioară mormintului propriu-zis, deși Dobrogea ne oferă astfel de exemple în necropolele de la Callatis⁸ și Histria⁹.

Tipurile de morminte în discuție sînt cu certitudine legate de elementul grecesc, preponderent la Tomis în epoca elenistică. Și în epoca romană poate fi urmărită perpetuarea acestor tipuri de complexe, nefiind însă exclusă posibilitatea preluării lor și de către alte componente etnice ale cetății, deși în sec. II e.n. și mai cu seamă în sec. III asistăm la evanescența ritului incinerării în favoarea inhumatiei¹⁰. Cel mai tîrziu mormint de incineratie la Tomis a fost datat la mijlocul sec. III e.n. cu monede de la Caracalla, Getta și Gordian¹¹.

Într-o serie de complexe de incineratie de epocă elenistică din Tomis¹² au fost descoperite obiecte de inventar, negrecești, identificate ca

² P. Alexandrescu, *Histria* 2, 1966, p. 255, tip JA VI.

³ V. Barbu, SCIV, 22, 1971, 1, p. 50, fig. 1.

* Esențial în atribuirea tipului de complex funerar este criteriul funcțional, indiferent dacă peste șanțul de tiraj sau treapta inferioară, cum mai este denumită, se află țigle care acoperă ofrandele.

⁴ P. Alexandrescu, *op. cit.*, p. 253-255.

⁵ E. Bărlădeanu-Zavatin, *Pontica*, 13, 1930, M₄, p. 225.

⁶ M. Bucvală, *Necropole elenistice la Tomis*, Constanța, 1967, p. 119; V. Barbu, în Sesiunea de comunicări științifice a muzeelor de istorie, dec. 1964, vol. I, Buc., 1971, p. 455.

⁷ Idem, *Revista muzeelor*, ed. spec., 1965, p. 433-437; M. Bucvală, *Pontice*, 1, 1968, p. 269; V. Barbu, SCIV, 22, 1971, 1, p. 48-51.

⁸ E. Bărlădeanu-Zavatin, *op. cit.*, p. 216-239.

⁹ P. Alexandrescu, *op. cit.*, p. 256-257.

¹⁰ Vezi în acest sens V. Barbu, *Studien zur Geschichte und Philosophie des Aleriums*, Budapesta, 1968, p. 372-376.

¹¹ Idem, SCIV, 22, 1971, 1, p. 48.

¹² La complexele funerare de incineratie din Tomis (cf. M. Bucvală, *Necropole elenistice la Tomis*, Constanța, 1967, p. 119) nu se specifică tipul fiecăruia, făcîndu-se doar sumare referiri asupra tehnicii de construcție; autorul lasă să se înțeleagă existența mai multor tipuri de morminte (gropi ovale sau dreptunghiulare cu colțurile rotunjite, cu sau fără protecție de țigle). Cu certitudine lista tipurilor este incompletă și lacunară, deoarece în epoca elenistică la Tomis sînt întîlnite cu precădere morminte cu platformă de ardere și șanț de tiraj (cf. V. Barbu, în Sesiunea de comunicări științifice a muzeelor de istorie, dec. 1964, vol. I, p. 455, dar vezi și studiul de față). Acest tip de mormint îl întîlnim și în epoca romană, fiind cel mai frecvent în cadrul incinerării (vezi studiul nostru și M. Bucvală, *Pontice*, 1, 1968, p. 269-304; V. Barbu, *op. cit.*, p. 455).

fiind indigene, getice¹³. Prezența unor asemenea obiecte este o dovadă peremptorie a faptului că băștinașii au adoptat, încă din epoca elenistică, tipurile de morminte practice de greci la Tomis.

Cercetările noastre vin să confirme acest fenomen așa cum o dovedește inventarul mormintului nr. 14, databil în sec. II-I î.e.n., în care s-a găsit un fragment de cățuie getică¹⁴.

Tipul mormintului de incinerare în discuție, deși ne este documentat pe spații largi, apare într-un număr relativ restrâns în arealele respective. Literatura de specialitate ne oferă numeroase analogii ale acestui tip. Pentru sec. VI î.e.n. putem exemplifica cele câteva complexe din necropola de la Megara Hyblaea¹⁵, iar pentru epoca elenistică pe cele de la Callatis¹⁶.

În epoca romană, analogiile sînt mai numeroase, iar în Dobrogea corespondențele cele mai semnificative ne sînt oferite de mormintele din necropola tumulară de la Noviodunum¹⁷ și cele din necropola plană de la Tropaeum Traiani¹⁸, datate în sec. I-II e.n.

În Dacia, analogiile cele mai concludente le întîlnim în necropola de la Romula¹⁹, datorită celor șapte morminte cu „rug-busta“ descoperite aici. Corespondențele constructive ale acestui tip de complex funerar pot continua, bune similitudini putînd fi stabilite cu complexe din Pannonia de la Brigetio²⁰, Kekesd²¹, Intercisa²² și din Gallia²³.

La sud de Dunăre găsim, de asemenea, numeroase analogii în Moesia, la Negovan, Chatalka, Mericileri²⁴, Svetikirilovo²⁵, precum și în Tracia turcească²⁶.

¹³ C. Scorpan, SCIV, 22, 1, 1970, p. 81, fig. 19, 33; p. 82-83, în mormintele VIII și LXII (cf. M. Bucovală, *Necropole elenistice la Tomis*, Constanța, 1967, p. 57 și 115).

¹⁴ Integritatea inventarului și a complexului au fost afectate de lucrările de excavație.

¹⁵ M. C. Gervasoni, Kokalos, 22-23, 1976-1977, p. 591, pl. CXVIII.

¹⁶ Informație N. Georgescu, care a cercetat mai multe asemenea complexe funerare datate în sec. IV-III î.e.n.

¹⁷ Exp. Bujor, Dacia, NS, 4, 1960, p. 525 și urm.; G. Simion, Peuce, 9, 1934, p. 75-88, pl. VII, 3, 4, necropola tumulară datată în a doua jumătate a sec. I e.n. — prima parte a sec. III e.n.

¹⁸ Informație Gh. Papuc, G. Custurea, care au cercetat cca 20 de morminte în partea de nord a cetății amintite, date preliminar în sec. II-III e.n.

¹⁹ M. Babeș, *op. cit.*, p. 177, fig. 5, cinci dintre ele cu monede de la Hadrian și Alexandru Severus, cele 7 morminte aparținînd sec. I-III e.n.

²⁰ Necropola Sörhazkert; K. Sagi, Arch. Hung., 33, 1954, p. 111.

²¹ A. Sz. Burger, Arch. Ert., 93, 1966, 2, p. 254, M₂₅ în etaje.

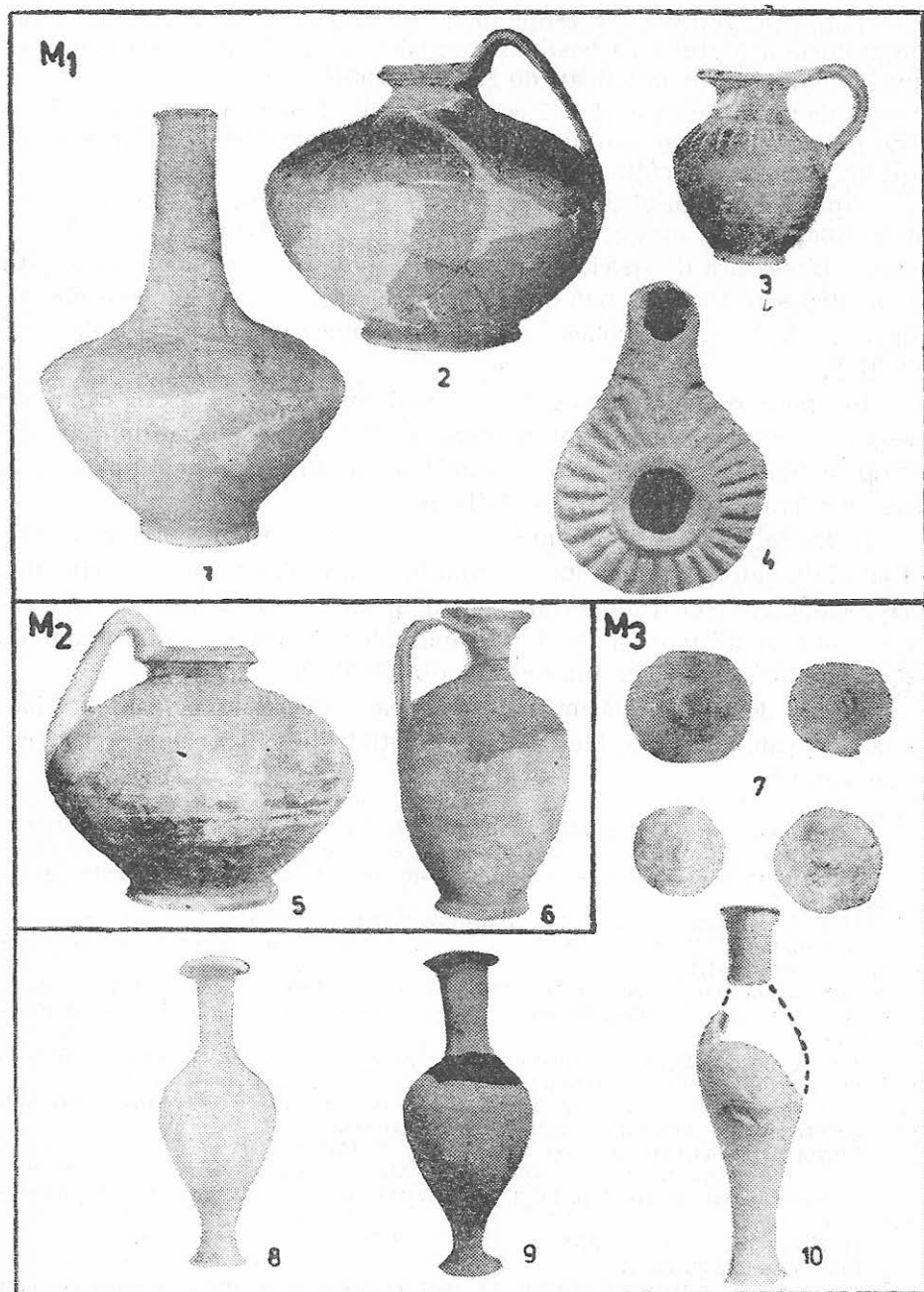
²² K. Sagi, *op. cit.*, p. 61-67, p. 109-111, p. 113-114; M₁, M₁₂, M₃₇, M₄₀, M₆₅, M₇₅, numite morminte în etaje.

²³ M. Babeș, *op. cit.*, notele 97-99.

²⁴ *Ibidem*, notele 86, 88, 91.

²⁵ T. Gherasimov, Izvestiia-Institut, 15, 1946, p. 182 și urm., datat cu monedă de la Traian.

²⁶ A. M. Mansel, Archäologischer Anzeiger, 1941, col. 120 și urm., datat la mijlocul sec. II e.n., în tumul.

Planşa I

În unele cazuri, pe treptele mormintelor erau așezate lespezi de piatră în chip de capac, așa cum este cazul complexelor funerare de la Philippopolis²⁷ sau Rio Tinto (Spania)²⁸.

Straniu ni se pare mormîntul de la Callatis²⁹, a cărui tehnică de construcție este identică cu a complexelor funerare de incinerare cu platformă de ardere și șanț de tîlaj, deși în interiorul său, pe treapta inferioară, s-a practicat înhumarea³⁰. Mormîntul a fost larg datat în sec. IV-VI e.n., dar credem că trebuie operate corecții cronologice.

Pentru perioada romano-bizantină, mormîntul nu-și găsește analogii în Dacia și nici în alte areale. Singura asemănare se poate face cu M₄ de înhumare în trepte din necropola de la Castel di Decima (Roma), care este săpat în tuf vulcanic, dar datat în sec. VII î.e.n.³¹.

INVENTAR, TIPURI DE OBIECTE

Inventarul din complexele funerare prezentate se rezumă aproape în exclusivitate la obiecte cu forme destul de variate, însă nu lipsește nici materialul vitric și nici obiectele din aur. Deosebim astfel două feluri de ofrande: cea a incinerării și cea a înhumării. În timp ce obiectele primei categorii au fost recuperate în special din șanțurile de tiraj și mai puțin de pe platforma de ardere, la obiectele funerare aparținînd ofrandei înhumării situația se prezintă exact invers. Unele morminte erau complet lipsite de inventar, iar altele conțineau, pe lângă ofrande, fructe și conuri de pin carbonizate (M₁₈, M₂₀).

În sfîrșit, amintim că inventarul funerar aparține, cronologic, celor două epoci istorice distincte: elenistică și romană.

Inventar funerar de epocă elenistică. Din această categorie fac parte obiectele din mormintele 1—16. Ponderea cea mai mare o deține ceramica, cu următoarele tipuri:

— Căni pastilate cu corpul ovoidal, gîtul larg și pastilă pe toartă. Sînt răspîndite cu precădere în orașele vest-pontice Tomis³², Histria³³ și Callatis³⁴, fiind perfect databile în sec. II î.e.n. Pl. II, 13, 20; pl. III. 29.

²⁷ D. Toncev, *Godsnik-Plovdiv*, 4, 1960, p. 121-128, cu monedă de la Nerva.

²⁸ G.D.B. Johns, *The Journal of Roman Studies*, LXX, 1980, pl. III, 3; pl. IV, 1, morminte săpate în stîncă, datate în sec. I-II e.n., cimitirul de la Dehesa.

²⁹ C. Preda, N. Georgescu, *Pontica*, 8, 1975, M₃₂, p. 59, pl. IV, 4; pl. X.

³⁰ Scheletul de copil lipsit de inventar, avea protecție de țigle așezate în pantă dublă, iar mormîntul era orientat E-V, după tradiția grecească, ceea ce ar putea constitui o sugestie de datare în epoca elenistică.

³¹ M. Cataldi Diimi, *Atti della Accademia Nazionale dei Lincei, Notizie degli scavi di antichità*, seria 8, 29, 1975, p. 334, fig. 126.

³² M. Bucvală, *Necropole elenistice la Tomis*, Constanța, 1967, p. 42, fig. 30. M XIX b, sec. III-II î.e.n., p. 52, fig. 34; M V, d, sec. II î.e.n.: p. 55, fig. 35, M VI, b, sec. II î.e.n.: p. 55, fig. 35, M VI, b, sec. II î.e.n.: p. 62, fig. 39, M X, a, sec. II î.e.n.: p. 65, fig. 41, M XIII, b, sec. II î.e.n. și passim.

³³ P. Alexandrescu, *op. cit.*, pl. 98, XXXVII, 26, datată către mijlocul sec. II î.e.n.

³⁴ E. Bărlădeanu-Zavatin, *op. cit.*, p. 231, pl. I, 4 și pl. VI, 2 datate la mijlocul și a doua jumătate a sec. II î.e.n.

— Lagynoi. Din cadrul acestei categorii deosebim două tipuri :

a. Cu corpul sferoidal sau sferoidal turtit, gîtul scurt și gros, buza ușor oblică, înaltă și canelată pe mijloc, toarta supraînălțată, fundul inelar. Argila este gălbui-cărămizie sau cenușie. Necropolele elenistice din Tomis ne oferă ca analogii numeroase exemplare databile în sec. III-II î.e.n.³⁵ Pl. I, 2, 5; pl. II, 12, 16; pl. III, 31.

b. Cu corpul bitronconic, gîtul înalt, cilindric, buza inelară ca și fundul, toarta lipită pe gît și pe umărul vasului. Forme similare ne sînt relevate de necropolele Tomisului³⁶, Histriei³⁷, încadrate cronologic în sec. III-II î.e.n. Pl. I, 1. Exemplarul din M₁₃ are pe umăr un ornament vegetal stilizat, realizat din vopsea roșie. Forme similare găsim tot la Tomis³⁸, dar și în alte regiuni³⁹. Pl. III, 32.

— Kantharoi. Exemplarul din M₇ — pl. II, 18 — are o formă zveltă, elegantă, cu coaste verticale, ușor răsucite, aparținînd cunoscutului stil *West Slope*. Pe gît are o ghirlandă de lauri, realizată cu vopsea albă. Firnisul este de culoare neagră, metalic. Analogiile cele mai reprezentative, uneori identice, ne sînt oferite de exemplare similare descoperite în complexe funerare ale Tomisului⁴⁰ și Histriei⁴¹, iar mai către sud la Callatis⁴² și Apollonia⁴³. Ca atare, ținînd cont și de contextul arheologic în care a apărut, piesa se datează în sec. III î.e.n.

Kantharosul din M₁₀ — pl. III, 23 — decorat de asemenea cu ghirlandă, se încadrează cronologic sec. III î.e.n., ca și alte exemplare asemănătoare descoperite în necropolele de la Tomis⁴⁴, Histria⁴⁵, Apollonia⁴⁶.

— Lekythoi. Ambele exemplare descoperite au corpul ovoidal, picioare inelar (lipsă la piesa din M₁₀), gît scurt și buza evazată, toartă elipsoidală în secțiune. Pasta este gălbui-vineție, firnisul brun la partea superi-

³⁵ M. Bucvală, *op. cit.*, p. 52, fig. 34, M V, 1, sec. II î.e.n.; p. 55, fig. 35, M VI, a, sec. II î.e.n.; p. 22, fig. 11, M XXIX, d, sec. III î.e.n.

³⁶ *Ibidem*, p. 34, fig. 23, M CCCLVI, a, începutul sec. III î.e.n.; p. 35, fig. 24, M XVII, a, începutul sec. III î.e.n.; p. 44, fig. 32, M XXX, a, sec. II î.e.n.; p. 67, M XIV, a, sec. II î.e.n.; p. 68, fig. 43, M XV, b, sec. II î.e.n.; M. Coja, *Vase grecești în Muzeul național*, Buc., 1983, p. 55, pl. 38-44, sec. II î.e.n.; pl. 38-45, sec. III-II î.e.n.

³⁷ P. Alexandrescu, *op. cit.*, p. 196, pl. 98, XXXVII, 23, mijlocul sec. II î.e.n.

³⁸ M. Bucvală, *op. cit.*, p. 117, fig. 74, M XLII, a, sfîrșitul sec. I î.e.n. — începutul sec. I î.e.n.

³⁹ H. A. Tompson, *Hesperia*, 3, 1934, p. 404, fig. 92, E₇₃.

⁴⁰ M. Bucvală, *op. cit.*, p. 24, fig. 13, M CCCXLII, a, sec. III î.e.n. și passim.

⁴¹ P. Alexandrescu, *op. cit.*, p. 187, pl. 92, XXXIV, 14, sfîrșitul sec. IV sau începutul sec. III î.e.n. și XXXI, 16, sec. IV î.e.n. — sec. III î.e.n., dar mai scunde; M. Coja, *op. cit.*, p. 51, pl. 30-62, 63, mijlocul sec. III î.e.n.

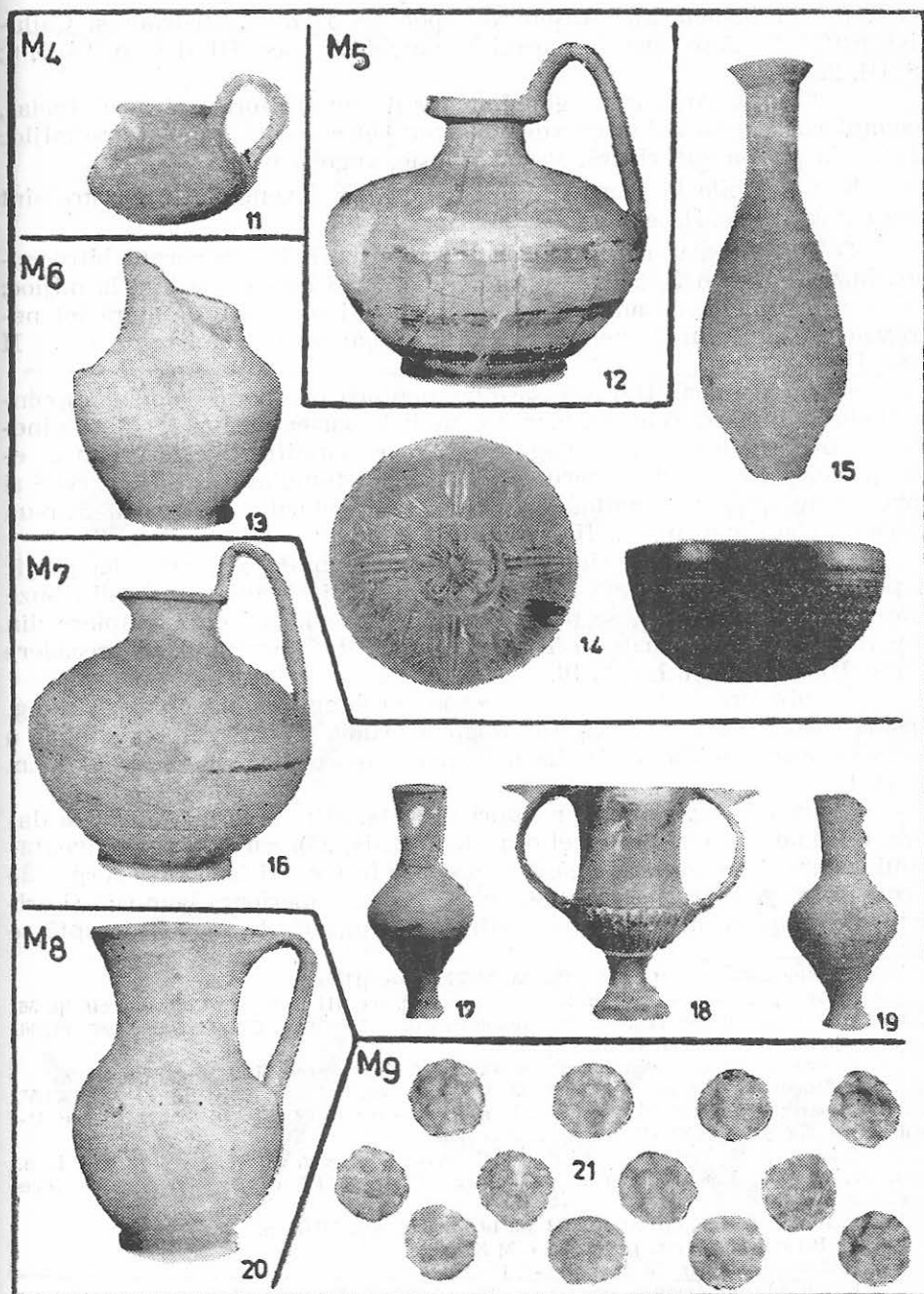
⁴² C. Preda, N. Georgescu, *op. cit.*, p. 64, M₁₇, pl. V, 1, mai scund, datat la sfîrșitul sec. IV — începutul sec. III î.e.n.

⁴³ T. Ivanov, *Apollonia*, p. 197, fig. 77, pl. 105, nr. 480, tip VI, varianta A, datat la sfîrșitul sec. IV — începutul sec. III î.e.n.

⁴⁴ M. Bucvală, *op. cit.*, p. 37, fig. 26, M. CDXXXII, passim, sec. III î.e.n.

⁴⁵ P. Alexandrescu, *op. cit.*, p. 190, pl. 93, XXVI, 4, datat la 200-180 î.e.n.; p. 194, pl. 79, XXXVII, 4, datat 200-180 î.e.n.

⁴⁶ T. Ivanov, *op. cit.*, p. 197, nr. 482, a doua jum. a sec. III î.e.n. și nr. 480, sf. sec. IV — sec. III î.e.n.

Planșa II

oară. În necropolele din orașele vest-pontice Tomis⁴⁷, Histria⁴⁸ și Callatis⁴⁹ astfel de piese apar în morminte databile în sec. III-II î.e.n. Pl. I, 6; pl. III, 22.

— Cănițe. Au corpul globular turtit sau piriform, piciorul inelar, exemplarul din M₁ avînd gît subțire, scurt, buza înaltă, canelată pe mijloc și cioc la partea superioară. Pastă cenușie, angobă brună.

Sînt databile la Tomis în sec. II-I î.e.n.⁵⁰. Exemplarele noastre sînt cert datate în sec. II î.e.n. Pl. III, 28, 33.

Tot din această categorie face parte și o căniță cu corpul bitronconic, buza ușor oblică, toartă supraînălțată, fund concav cu inel la mijloc; pasta este cenușie, cu angobă neagră. Analogii sugestive ne oferă tot necropolele Tomisului⁵¹, exemplarul nostru apărînd în context de secol II î.e.n. Pl. II, 11.

— Unguentarii. Din cele șase unguentarii recuperate, două sînt confecționate din pastă cenușie, bombate mult la partea mediană, cu buza inelară și piciorul instabil. Analogiile cele mai semnificative le găsim la exemplarele similare descoperite în necropola tumulară de la Histria⁵² și complexe funerare tomitane⁵³. La noi unguentariile au apărut într-un mormînt clar datat în sec. III î.e.n. Pl. II, 17, 19.

Alte trei exemplare sînt confecționate din pastă cărămizie, iar pe gît și pe suprafața de maximă bombare apar dungii circulare maronii; buza este inelară, evazată. Li se pot stabili bune asemănări cu exemplare din alte complexe descoperite la Tomis⁵⁴ și Callatis⁵⁵, circulînd cu precădere în sec. III-II î.e.n. Pl. I, 8, 9, 10.

Cel din urmă exemplar are corpul prelung, ovoidal, piciorul lung, lipsind gîtul; pasta este cenușie, angoba brună. Un exemplar similar a fost descoperit la Callatis⁵⁶. La noi apare în context de secol II î.e.n. Pl. II, 15.

— Opaitele aparțin unor tipuri diferite, atît ca formă, cît și ca datare. Cel mai timpuriu este cel din M₁₀ (pl. III, 25), care pe baza inventarului funerar cu care a fost găsit se datează în sec. III î.e.n. Are corpul de formă dublă convexă în secțiune, avînd partea superioară bombată și orificiul de umplere mărginit de o adîncitură îngustă. În partea dreaptă se

⁴⁷ M. Bucovală, *op. cit.*, p. 55, fig. 35, M VI, c, sec. II î.e.n.

⁴⁸ P. Alexandrescu, *op. cit.*, p. 231, pl. 84, m 6, 2, sec. III î.e.n.; M. Coja, *op. cit.*, p. 56, pl. 39, nr. 89, mijlocul sec. II î.e.n.; P. Alexandrescu, S. Dimitriu, C.V.A., Buc., 1968, pl. 36, 2, a doua jumătate a sec. III î.e.n.

⁴⁹ C. Preda, N. Georgescu, *op. cit.*, p. 64, pl. VI, 3, M 11, sec. III î.e.n.

⁵⁰ M. Bucovală, *op. cit.*, p. 68, fig. 43, M XV, a, sec. II î.e.n.; p. 81, fig. 49, M CCCLV, a, sec. II î.e.n.; p. 90, fig. 56, M XXII, b, sec. II î.e.n.; p. 92, fig. 58, M II, f, sec. II-I î.e.n.; p. 99, fig. 61, M XXXIV, b, sec. II-I î.e.n.

⁵¹ *Ibidem*, p. 83, fig. 54, c, M LI, sec. II î.e.n.; p. 92, fig. 58, M II, g, sec. II-I î.e.n.; p. 94, fig. 59, M V, d, sec. II-I î.e.n.; p. 108, fig. 67, M XXXIX, c, sfîrșitul sec. II — începutul sec. I î.e.n.

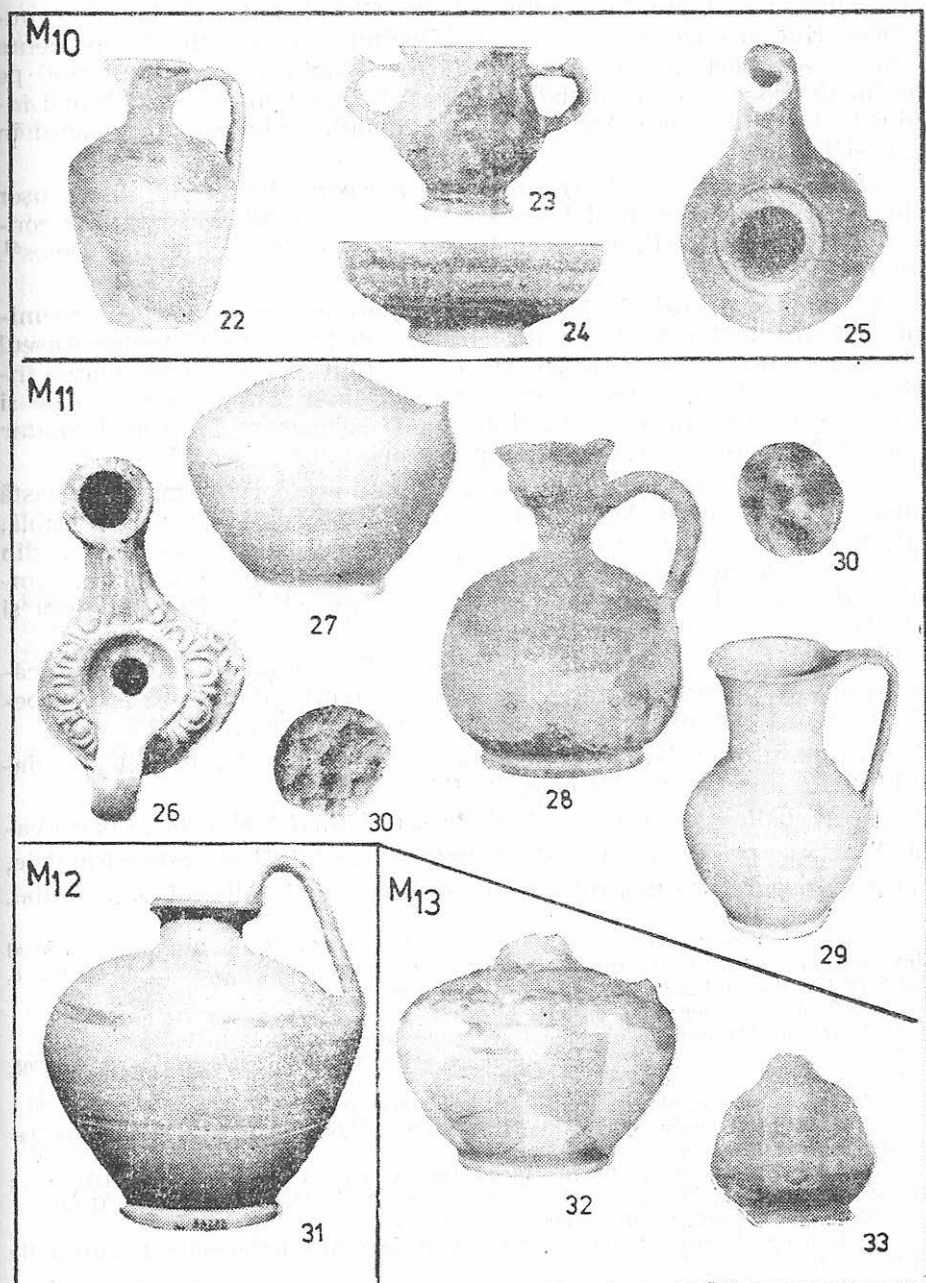
⁵² P. Alexandrescu, *op. cit.*, p. 232, pl. 102, m 6, 4, sec. III î.e.n.

⁵³ M. Bucovală, *op. cit.*, p. 14, fig. 4, M XX, c.

⁵⁴ *Ibidem*, p. 122, fig. 78, b, c, d, sec. II î.e.n.

⁵⁵ E. Birlădeanu Zavatin, *op. cit.*, p. 235, pl. VI, 6, 7, a doua jumătate a sec. III — sec. II î.e.n.

⁵⁶ C. Preda, N. Georgescu, *op. cit.*, pl. V, 7.

Planșa III

află o mică apucătoare, iar fundul este profilat, concav. Pasta este cenușie, acoperită cu angobă neagră, mată. Opaite de acest tip sînt prezente în numeroase necropole elenistice, din care amintim în primul rînd pe cele din Dobrogea, de la Tomis⁵⁷ și Callatis⁵⁸. Acest tip de opaiț îl mai întîlnim la Delos⁵⁹, Agora Atenei⁶⁰ și Apollonia⁶¹, datindu-se în general în sec. IV-III î.e.n.⁶².

Opaitul din M₁ (pl. I, 4) are corpul aproximativ rotund, discul ușor oblic, decorat cu incizii radiale, ciocul prelung, fundul profilat, ușor concav; pastă cărămizie. Forme asemănătoare întîlnim la Tomis⁶³, Delos⁶⁴, Callatis⁶⁵.

Ultimul opaiț, cel din M₁₁, (pl. III, 26) are corpul rotund, cu proeminență laterală în formă de vultur, ciocul alungit și fundul inelar. Discul este decorat cu ove; între disc și cioc se află linii incizate, cele laterale încheindu-se cu cîte un inel. Toarta este suprainălțată; pastă cărămizie și angobă de aceeași culoare. Atît tipul, cît și celelalte obiecte de inventar cu care a fost găsit, îndreptățește datarea opaițului în sec. II î.e.n.⁶⁶.

— Boluri. Exemplarul din M₆ (pl. II, 14) are corpul emisferic, pastă cenușie și finis negru. Medalionul central este ornat cu o rozetă dublă, alcătuită din frunze cu virfurile rotunjite. Decorul pansei este compus din trei registre. Primul este împodobit cu un caliciu alcătuit din frunze romboidale de lotus și palmete cu virful îndoit spre stînga. După context și analogii se datează tot în sec. II î.e.n.⁶⁷.

Cel de-al doilea exemplar, care poate fi o creație a unor producători locali, are corpul emisferic, incizat cu cercuri; pastă galbenă, acoperită cu angobă cărămizie. Se datează tot în sec. II î.e.n.⁶⁸ Pl. IV, 37.

În fine, ultimul bol, mult deosebit ca formă de celelalte două, se datează după context în sec. III î.e.n. Pl. III, 24.

— Aryballos cu corpul ovoidal, gît scurt, fund inelar, buza plat evazată. Toarta se prinde de buză și de umărul vasului. Pasta este cărămizie, cu angobă neagră. Pe umărul vasului se află dungi albe dispuse radial.

⁵⁷ C. Ionomu, *Opaite greco-romane*, Buc., 1967, p. 46, fig. 73, nr. 100, al doilea și al treilea sfert al sec. III î.e.n., tip IV, nr. 67-114; M. Bucovală, *op. cit.*, p. 17, fig. 3, M CCCXVIII, a, sfîrșitul sec. IV î.e.n. sau începutul sec. III î.e.n.

⁵⁸ C. Preda, N. Georgescu, *op. cit.*, p. 64, pl. V, 2; pl. VI, 5, sec. III î.e.n.

⁵⁹ W. Deona, *Bulletin de correspondance hellenistique*, XXXII, I-IV, 1908, p. 164.

⁶⁰ R. H. Howland, *The Athenian Agora*, vol. IV, Princeton, 1958, tip 25 B, nr. 305, sec. III î.e.n.

⁶¹ I. Ivanov, *op. cit.*, pl. 126, nr. 671, al treilea sfert al sec. IV î.e.n.

⁶² C. T. Ivanova, *Izvestiia* — Varna, 1956, 10, p. 107, pl. VI, fig. 1 a, în mormint datat la sfîrșitul sec. IV — începutul sec. III î.e.n.

⁶³ C. Ionomu, *op. cit.*, p. 10, fig. 13, 14, tip VI, a doua jumătate a sec. III î.e.n.; M. Bucovală, *op. cit.*, p. 47, fig. 33, M XXI, i, sfîrșitul sec. III — începutul sec. II î.e.n.

⁶⁴ W. Deona, *op. cit.*, fig. 10, datat în sec. II î.e.n.

⁶⁵ C. Ionomu, *Pontice*, 1, 1968, p. 265, fig. 47, ca formă, în mormint de incinerare datat în sec. II î.e.n.

⁶⁶ M. Bucovală, *op. cit.*, p. 75, fig. 47 a, M CCCXL, sec. II î.e.n.

⁶⁷ M. Ocheșeanu, *Pontica*, 2, 1970, p. 224-226, fig. 16-19, datate în sec. II î.e.n.; M. Bucovală, *op. cit.*, p. 57, M VIII, c, sec. II î.e.n., fig. 37, c.

⁶⁸ *Ibidem*, p. 122, fig. 79, f.

Contextul arheologic în care a fost găsit îl plasează, cronologic, în sec. II î.e.n. Pl. I, 3.

— Ornamente vestimentare din ceramică, de formă plată-rotundă, cu mici proeminențe. Astfel de obiecte au apărut la Tomis⁶⁹ și Apollonia⁷⁰ în complexe funerare dateate în sec. II î.e.n. Pl. I, 7; pl. II, 21; pl. III, 30.

În M₁₄ au fost găsite ca elemente de inventar un fragment de opaiț cu ciocul romboidal⁷¹ și un fragment de cățuie dacică. Ambele elemente datează mormintul în sec. II — I î.e.n. Pl. IV, 34, 35.

Un alt obiect de inventar îl reprezintă cana din M₁₅, avînd pasta gălbui-cenușie. Fundul și buza sînt inelare, gîtul gros, cilindric, iar corpul atinge bombarea maximă la partea inferioară. Toarta se prinde sub buză și pe umărul vasului. Pînă acum, acest tip de cană a apărut în complexele funerare ale necropolelor Tomisului⁷², Histriei⁷³ și Apolloniei⁷⁴. Contextul arheologic le datează în sec. IV-III î.e.n. Exemplarul nostru însă se datează ceva mai tirziu, respectiv sec. II î.e.n. Pl. IV, 36.

Inventar funerar de epocă romană. În cele 21 de morminte de epocă romană ceramica este de asemenea preponderentă, apărînd însă și cîteva piese din sticlă și aur.

— Amfore. Ambele piese fac parte din inventarul M₂₅. Prima își găsește analogii la exemplare identice din necropola tumulară a Histriei⁷⁵, necropola de la Callatis⁷⁶ sau Pantikapeea⁷⁷. Coroborată și cu ansamblul funerar cu care se asociază, se datează în sec. I e.n. Pl. VI, 62.

Cea de-a doua amforă se datează tot în sec. I e.n. Pl. VI, 63.

— Cănițe. Acestea au o mare circulație în sec. II-III e.n., fiind prezente într-un mare număr de necropole⁷⁸. Pl. V, 54 și M₃₀ — fragmente.

— Castron. Este caracteristic sec. I-II e.n. în mai toate necropolele unde a fost semnalat: Tomis⁷⁹, Isacceia⁸⁰, Histria⁸¹, precum și în Agora Atenei⁸². La noi este databil în a doua jumătate a sec. I și sec. II e.n. Pl. IV, 46.

⁶⁹ *Ibidem*, p. 42, fig. 30, M XIX, i; p. 68, fig. 43, M XV, c și *passim*.

⁷⁰ T. Ivanov, *op. cit.*, p. 292, pl. 157, fig. 895, sec. II î.e.n.

⁷¹ M. Bucovală, *op. cit.*, p. 128, fig. 88, a, b, c, cu o evoluție din epoca elenistică, sec. II-I î.e.n. pînă în sec. I e.n.

⁷² *Ibidem*, p. 12, M I, c, datat la mijlocul sec. IV î.e.n. și o formă identică la p. 22, M XIX, b, datată la sfîrșitul sec. IV sau începutul sec. III î.e.n.

⁷³ P. Alexandrescu, Histria, 2, 1966, p. 186, pl. 92, XXXIV, 4, în mormint de incinerare datat la sfîrșitul sec. IV î.e.n. sau începutul sec. III î.e.n.

⁷⁴ T. Ivanov, *op. cit.*, p. 165, nr. 354 și p. 166, nr. 349, pl. 88, dateate la începutul sec. III î.e.n.

⁷⁵ P. Alexandrescu, *op. cit.*, p. 206, pl. 79, XVI, sec. I-II e.n.; p. 200, pl. 99, XXX, 6, 7, a doua jumătate a sec. I e.n.

⁷⁶ C. Iconomu, Pontice, 1, 1968, p. 260, fig. 29, sec. I-II e.n.

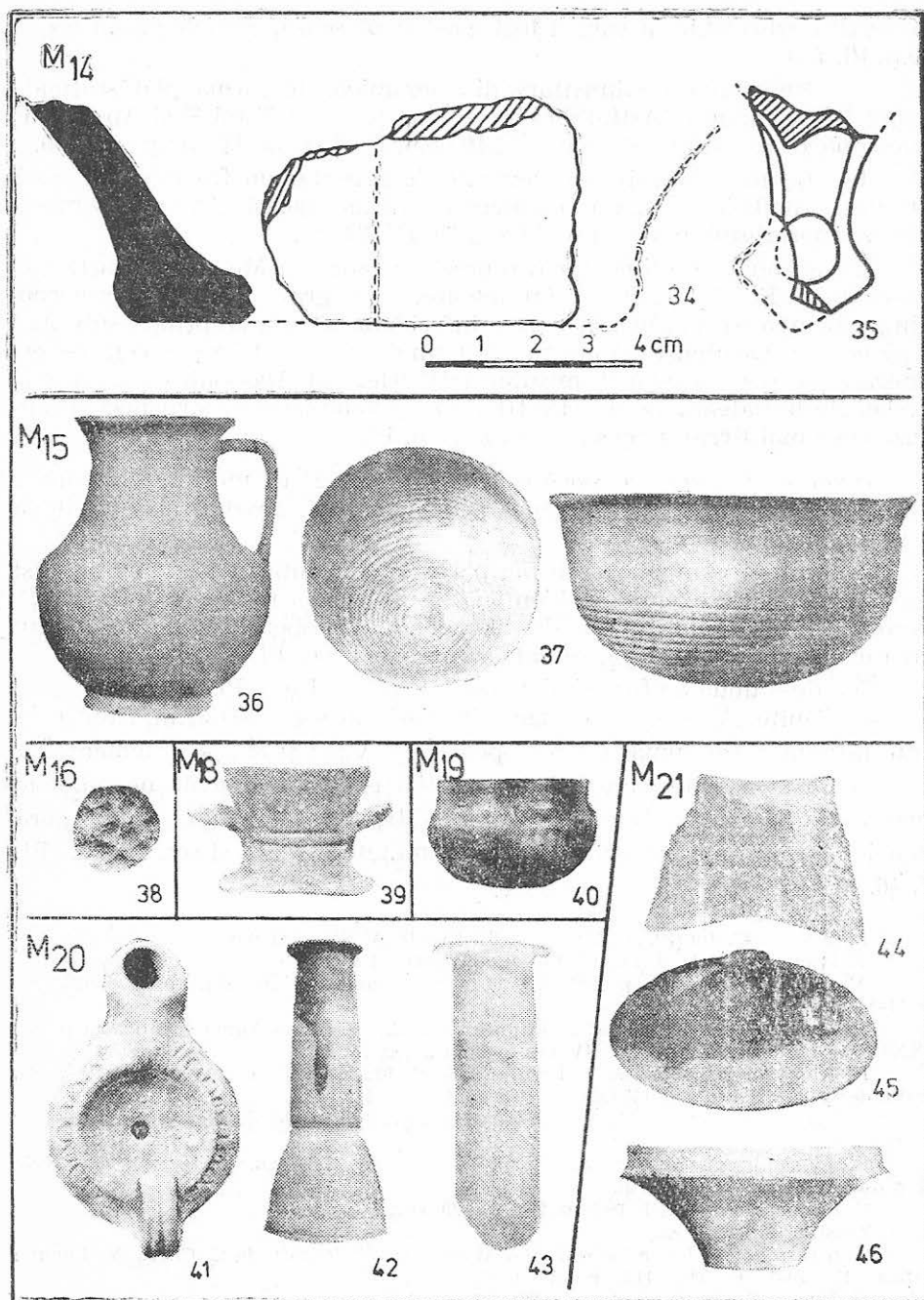
⁷⁷ Zeest, p. 64, sec. I e.n.

⁷⁸ Vezi răspîndirea lor în Dobrogea și Moesia, cu bibliografia la C. Chera, V. Lungu, Pontica, 17, 1984, p. 113, 114, notele 8-15.

⁷⁹ M. Bucovală, Pontice, 1, 1968, p. 284-285, fig. 13.

⁸⁰ Fl. Topoleanu, Peuce, 9, 1984, p. 192, pl. VI, 1.

⁸¹ Al. Suceveanu, Histria, 6, 1982, p. 99, pl. V, 1, sec. I e.n.

Planşa IV

— Capac. Asociat cu celelalte obiecte din mormîntul 21 se datează clar în a doua jumătate a sec. I și sec. II e.n. Ca analogii pot fi enunțate exemplare din Oltenia⁸³ și Agora Atenei⁸⁴. Pl. IV, 45

— Farfurie databilă în sec. I e.n. după analogii⁸⁵ și mai ales context. Pl. V, 51.

— Opaite. Primul (pl. IV, 41), cel mai timpuriu, are corpul rotund, ciocul prelung, toarta supraînălțată, canelată, discul adîncit, bordura decorată cu ove. Pe fund sînt reprezentate două cercuri în relief. Pasta este gălbuie, acoperită pe alocuri cu angobă brună. Exemplare identice au fost descoperite în morminte de incinerare din necropolele Tomisului⁸⁶ și la Noviodunum⁸⁷. Opaitul nostru se datează în sec. I e.n., ca și cel din M₂₂, care are corpul rotund, discul concav, mărginit de o bandă de incizii și caneluri concentrice. De la ciocul cordiform pornesc și se întind pe bordură două mlădițe⁸⁸, iar pe fund are imprimată o floare cu patru petale. Pasta este cărămizie. Pl. V, 52.

Opaitele din M₂₁ (pl. V, 47, 48) și M₂₄ (pl. VI, 60) au corpul rotund, de formă dublă-convexă în secțiune. Discul este mic și lipsit de ornament. Bordura lată este decorată cu o ghirlandă de frunze, iar ciocul rotunjit cu volute lungi și subțiri. Toarta este lamelară, canelată, fundul plat, avînd ca marcă *planta pedis*. Se datează în a doua jumătate a sec. I — sec. II e.n. Exemplare similare au fost găsite în necropola de la Callatis⁸⁹ și în teritoriul municipiului Durostorum⁹⁰.

Exemplarul din M₂₃ (pl. V, 53) are corpul perfect rotund, ciocul scurt, bordura oblică, fundul plat, toarta lamelară supraînălțată, iar pasta este cenușie. Se datează în funcție de contextul arheologic în sec. II e.n. Un exemplar identic a apărut în necropola de la Romula⁹¹, tot într-un mormînt de incinerare.

Cel din urmă exemplar are corp și cioc rotund, ultimul element fiind flancat de două volute. Pasta este galbenă caolinoasă. Se datează începînd cu mijlocul sec. I pînă în a doua jumătate a sec. II e.n., cînd își încheie evoluția⁹². Pl. VII, 67. Contextul arheologic în care a fost descoperit îl plasează în timp în a doua jumătate a sec. I e.n.

⁸² H. S. Robinson, *The Athenian Agora*, vol. V, New Jersey, 1959, G 70, sec. I e.n.; H 7, jumătatea sec. I — sec. II e.n.

⁸³ Gh. Papilian, *Ceramica romană din Oltenia*, Craiova, 1976, pl. LXXII.

⁸⁴ H. S. Robinson, *op. cit.*, pl. 6, G 122, sec. I și începutul sec. II e.n.

⁸⁵ *Ibidem*, pl. 4, G 19, sec. I e.n. — I e.n.

⁸⁶ M. Bucovală, *Necropole elenistice la Tomis*, Constanța, 1967, p. 112, fig. 69, sec. I e.n.

⁸⁷ G. Simion, *op. cit.*, p. 87, pl. XVII, inv. 13016, datat în sec. I e.n.

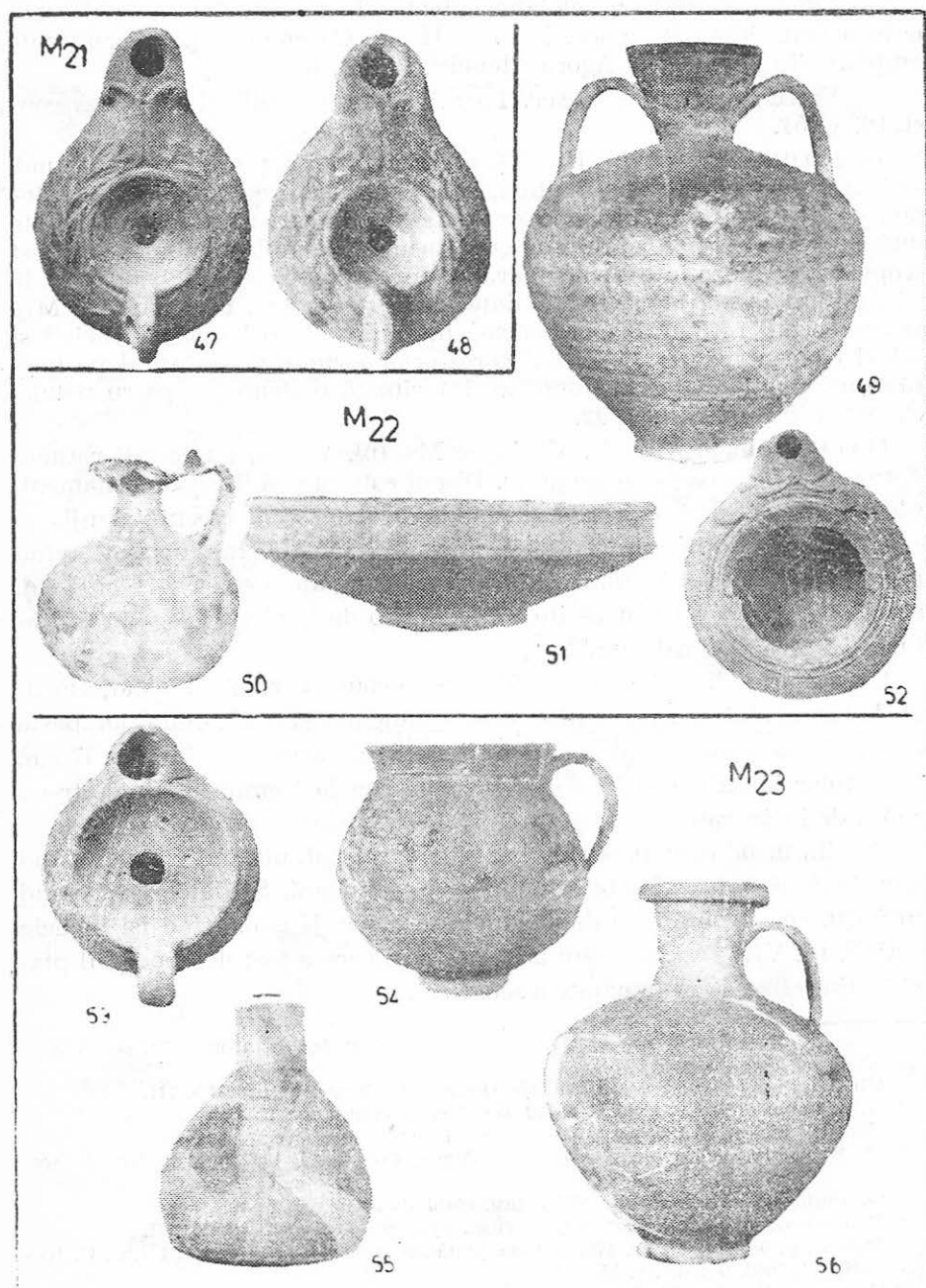
⁸⁸ C. Iconomu, *Opaite greco-romane*, Buc., 1967, p. 17, fig. 31, tip XVIII.

⁸⁹ *Ibidem*, p. 59, fig. 89, nr. 176, a doua jumătate a sec. I e.n. — sec. II e.n.; C. Iconomu, *Pontice*, 1, 1968, p. 254, fig. 85.

⁹⁰ V. Culică, *Pontica*, 13, 1980, p. 323, fig. 5/7, într-o groapă menajeră de sec. II e.n.

⁹¹ M. Babeș, *op. cit.*, p. 178, pl. 6, e.

⁹² C. Iconomu, *Opaite greco-romane*, Buc., 1967, p. 61, fig. 89, nr. 176.

— Unguentarii ceramice. Două dintre ele, deși fragmentare, fac parte din categoria celor cu corpul ovoidal înalt, cu picior bine profilat, gît gros, cilindric și buza lătită deasupra. Un exemplar identic a fost descoperit tot într-una din necropolele Tomisului⁹³. Datarea acestui tip în sec. I e.n. este asigurată atît de o analogie sugestivă din Agora Atenei⁹⁴, cît și de contextul funerar al celor două unguentarii în discuție. Pl. IV, 42, 43.

Cel de-al treilea exemplar aparține unui tip total diferit de primele două, avînd corpul în formă de bulb, cu fundul plat și gîtul cilindric. Pasta este gălbuie, densă, cu angobă brună. Se poate data bine, asociat cu celelalte obiecte de inventar, în sec. II e.n. Pl. V, 35. Analogii sugestive întîlnim tot în Dobrogea, la Tomis⁹⁵ și Noviodunum⁹⁶.

— Ulcioare. Toate cu corpul sferoidal turtit, cu fundul bine profilat, cu diferențe la buză și gît. Exemplarele din M₂₂ (pl. V, 49) și M₂₆ (pl. VII, 69) au două toarte, spre deosebire de cel din M₂₃ (pl. V, 56) care are o singură toartă. Ulciorul din M₂₆ are firnis gălbui portocaliu pe o mare parte din corp și își găsește o bună analogie la un exemplar similar din necropola tumulară a Histriei⁹⁷. Ulciorul din M₂₃ își găsește bune asemănări la exemplarele găsite în necropola de la Noviodunum, Troesmis⁹⁸ și în Oltenia⁹⁹.

În M₁₈ (pl. IV, 39) a fost găsit un fragment de ulciore cu două toarte care se datează tot în sec. I e.n.

— Suport ceramic databil în sec. II e.n., ca și celelalte obiecte de inventar cu care se asociază. Pl. IV, 44.

Din categoria obiectelor de sticlă fac parte :

— Bol cu coaste verticale pe pansă, buza dreaptă, fund inelar concav. Analogiile găsite îl încadrează fără dubii către jumătatea sec. I e.n.¹⁰⁰. Pl. IV, 40.

— Oenochoe din sticlă cu corpul globular turtit, gît scurt, gura trilobată și fundul concav; toarta cu proeminență semicirculară. Astfel de piese ne sînt documentate în necropolele Tomisului și în descoperirile mai vechi¹⁰¹. Pl. V, 50.

⁹³ M. Bucovăla, Pontice, 1, 1968, p. 276-277, fig. 5, datat în sec. I e.n.

⁹⁴ H. S. Robinson, *op. cit.*, G 96.

⁹⁵ A. Rădulescu, Pontica, 8, 1975, p. 349, pl. XIV, 1-2.

⁹⁶ G. Simion, *op. cit.*, p. 87, pl. XV, 3.

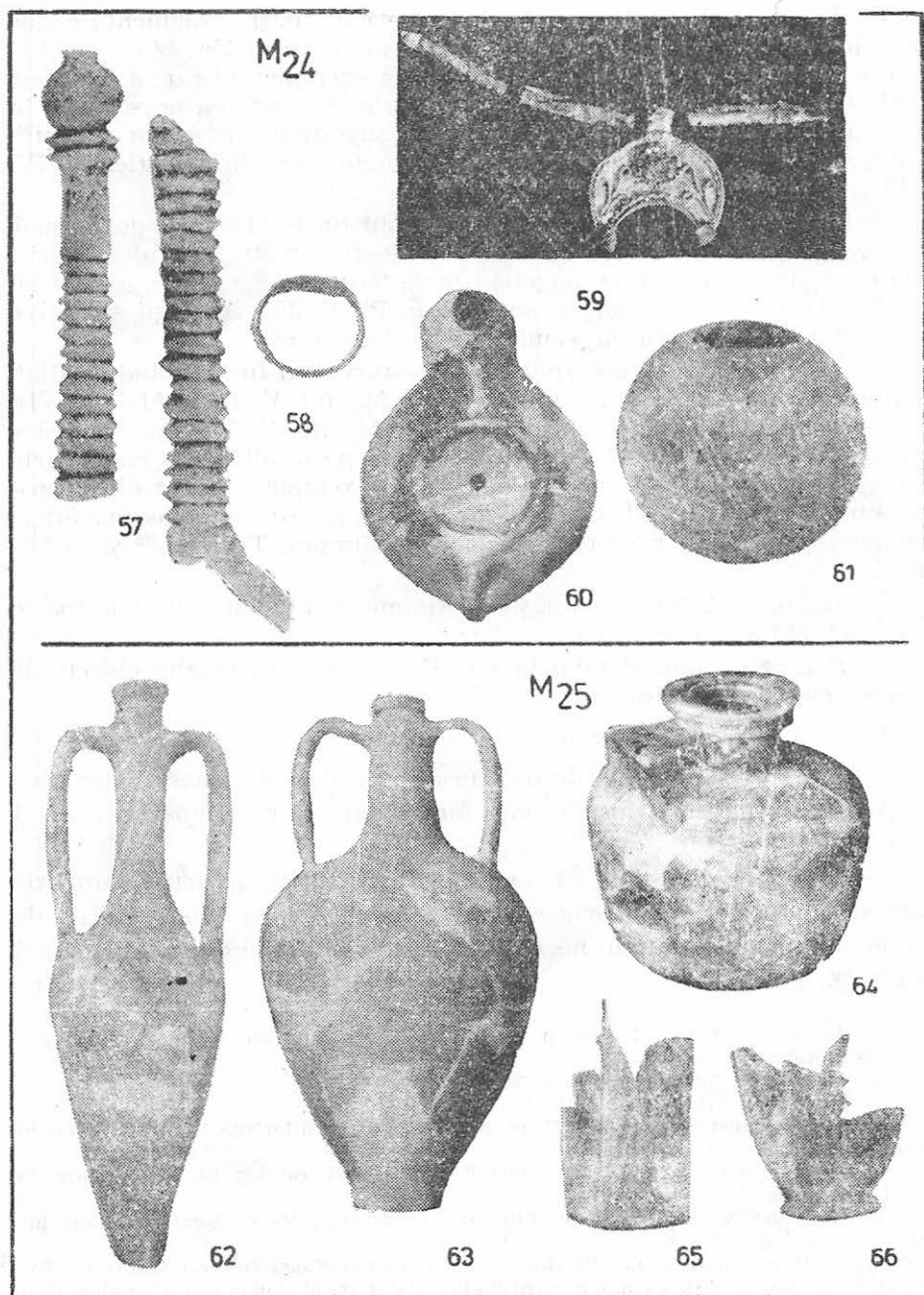
⁹⁷ P. Alexandrescu, *op. cit.*, p. 221, pl. 82, XXX¹, 1, cu diferența la toartă, datat în a doua jumătate a sec. I e.n.

⁹⁸ *Ibidem*, pl. XIII, 2; A. Opaît, Peuce, 8, 1980, p. 354, catalog, pl. VII, 1, datat la mijlocul sec. II e.n.

⁹⁹ Gh. Popilian, *op. cit.*, p. 97, pl. XLI, nr. 433, datate către mijlocul și a doua jumătate a sec. II e.n.

¹⁰⁰ J. W. Hayes, *Roman and Pre-Roman Glass in the Royal Ontario Museum*, Toronto, 1975, nr. 636, p. 153, exemplar nord-italian, datat în al doilea sau al treilea sfert al sec. I e.n.; C. Isings, *Roman Glass From Dated Finds*, p. 35, forma 17, jumătatea sec. I e.n.

¹⁰¹ M. Bucovăla, *Vase antice de sticlă la Tomis*, Constanța, 1968, p. 25, fig. 3.

Planșa VI

— Cană tip *stamnion*¹⁰² cu buza îngroșată, plată deasupra, fund ușor concav. Toarta este mică și lată, cu denticuli. Analogii sugestive întâlnim tot la Tomis¹⁰³, astfel de exemplare fiind prezente și în multe colecții muzeale¹⁰⁴. Se datează mai ales în sec. I e.n., întâlnindu-se însă și în sec. II e.n.¹⁰⁵ Pl. VI, 64.

— Cană fragmentară cu corpul globular (pl. VII, 68). O formă similară fiind găsită și la Histria, datată în a doua jumătate a sec. I e.n., datare valabilă și pentru exemplarul nostru și confirmată de contextul funerar al complexului în care a fost descoperită.

— Pahare de sticlă (pl. VI, 65, 66) cu cute, găsite în stare fragmentară. Bune analogii pot fi stabilite cu piese asemănătoare din necropolele Tomisului¹⁰⁵. Sint databile în sec. I e.n.

Din categoria obiectelor din bronz face parte o oglindă de formă circulară. Asociată cu celelalte obiecte de inventar se datează în a doua jumătate a sec. I e.n. Pl. VI, 61.

— Colier din aur, format dintr-un pandantiv în formă de semilună și trei tuburi din foiță de aur. Pandantivul este decorat cu trei pastile montate în centrul și la cele două capete. De o parte și de cealaltă a pastilei centrale se află câte un motiv vegetal sub forma unor mlădițe, iar pe marginea piesei este prezent motivul funiei răsucite, toate acestea realizate din fir subțire de aur. Se datează în a doua jumătate a sec. I — sec. II e.n. Pl. VI, 59.

Din totalul de 40 de complexe funerare de incinerare observăm că 16 aparțin epocii elenistice (M_1 — M_{16}), mai precis sec. III-I î.e.n., 21 (M_{17} — M_{37}) se încadrează în plină epocă romană, respectiv sec. I-III e.n., iar la celelalte (M_{38} — M_{40}) lipsa inventarului funerar nu ne-a dat posibilitatea încadrării lor cronologice.

La majoritatea mormintelor au fost găsite cuie de dimensiuni diferite, care cu siguranță proveneau de la rugul amenajat pentru realizarea cremației. În unele morminte, ca de pildă în M_{32} și M_{33} au fost găsite coji de ouă și nuci carbonizate, iar din mormintele 18 și 20 am recuperat două conuri de pin. Existența acestora în complexe funerare de incinerare de epocă romană nu este întâmplătoare, fiind legate de anumite credințe în nemurire¹⁰⁷ care încep să pătrundă la Tomis încă din primele secole ale erei noastre. Aceleași practici rituale le întâlnim și în necropolele celor două orașe vest-pontice Histria¹⁰⁸ și Callatis¹⁰⁹.

¹⁰² B. Filarska, *Szkła Starożytnie*, vol. I, p. 146.

¹⁰³ M. Bucovăla, Pontice, 1, 1968, p. 272-273, fig. 2, în mormint datat în a doua jumătate a sec. I e.n.; Idem, *Vase antice de sticlă la Tomis*, p. 29, nr. 11.

¹⁰⁴ E. L. Laguzzi, in *Bulletin de l'association internationale pour l'histoire du verre*, nr. 9, 1981-1983, Liege, p. 112, fig. 2.

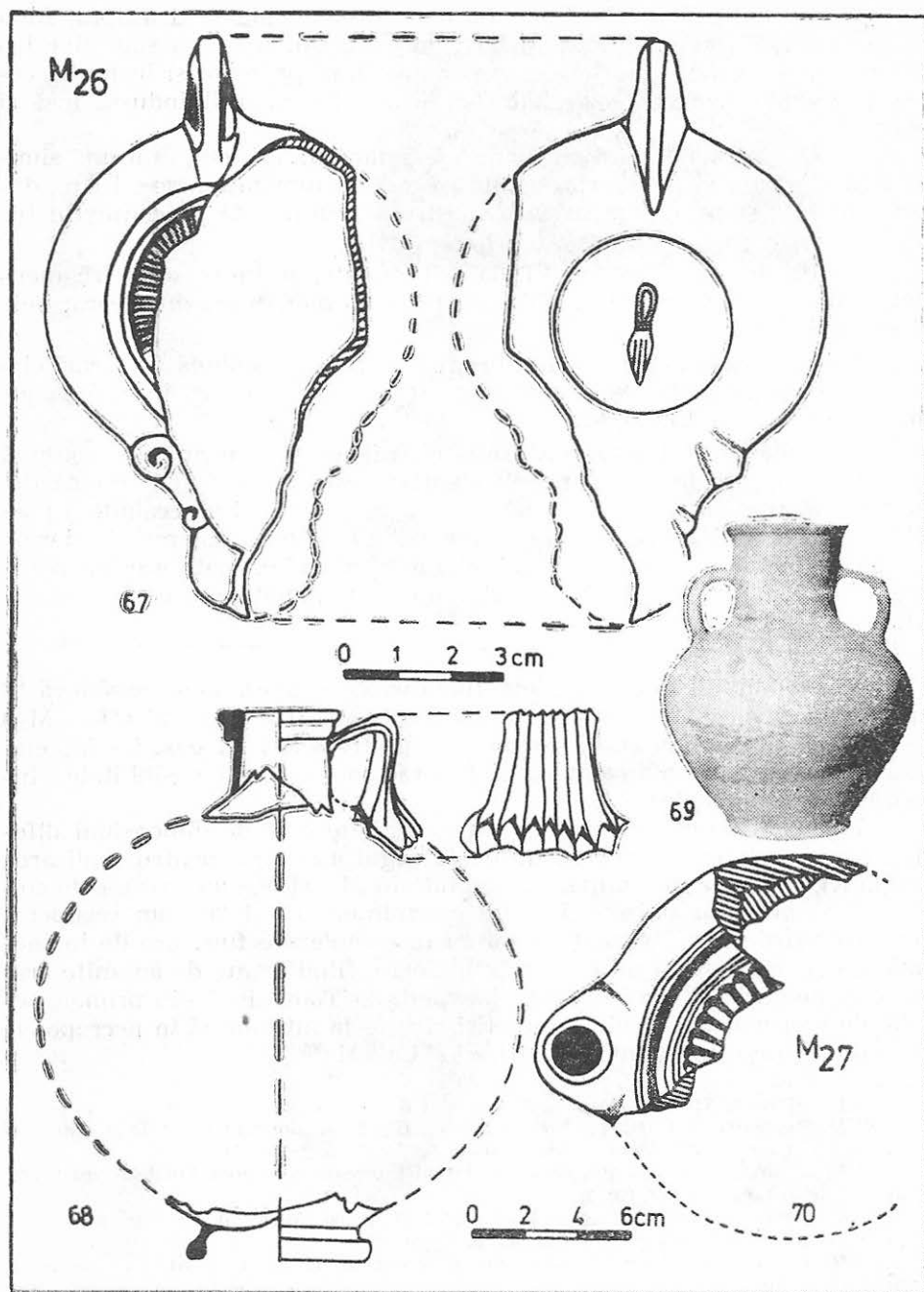
¹⁰⁵ C. Isings, *op. cit.*, Groningen Djakarta, 1957, p. 68, forma 51 a.

¹⁰⁶ M. Bucovăla, *op. cit.*, p. 43, nr. 43, p. 48, nr. 49.

¹⁰⁷ Vezi semnificația conurilor de pin în morminte la Fr. Cumont, *Lux perpetua*, Paris, 1949, p. 251.

¹⁰⁸ P. Alexandrescu, *op. cit.*, p. 281.

¹⁰⁹ C. Preda, Dacia, NS, IX, 1965, p. 249, fig. 14.

Planşa VII

Așa după cum am constatat, populația Tomisului a folosit, atât în epoca elenistică, cât și în cea romană, cu predilecție mormîntul de incinerare cu platformă de ardere și șanț de tiraj, excepție făcînd complexele 7, 9, 15, 16 de epocă elenistică și 35 de epocă romană (lipsește elementele de datare mai precisă), care aparțin tipului în groapă dreptunghiulară cu colțurile rotunjite, avînd adîncimea de cca 0,30 m. La M₃₅ s-a constatat și prezența țiglelor, avînd rol de protecție a inventarului funerar. Ambele tipuri de morminte par a fi contemporane, fiind întîlnite împreună atât în epoca elenistică cât și în cea romană. Este posibil ca tipul de complex lipsit de șanțul de tiraj, care la Histria în necropola tumulară este cunoscut și sub denumirea convențională de JAaV, să fie anterior celui cu șanț de tiraj. Așa se prezintă situația la Histria, cel puțin pînă în momentul de față¹¹⁰. Maniera constructivă ar pleda și ea pentru anterioritatea mormîntului lipsit de șanț de tiraj în raport cu cel avînd elementul amintit. Tipul JAaV își face apariția la Histria încă din sec. V î.e.n., continuînd să fie utilizat pînă la începutul epocii romane¹¹¹. În schimb, mormîntul cu platformă de ardere și șanț de tiraj apare abia în sec. I e.n., spre deosebire de Tomis și Callatis, unde a fost constatat încă din epoca elenistică. Caracterul grecesc al celor două tipuri este oricum evident.

¹¹⁰ P. Alexandrescu, *op. cit.*, p. 267.

¹¹¹ *Ibidem*, p. 260.

INVENTARUL COMPLEXELOR FUNERARE DE EPOCĂ ELENISTICĂ

Nr. crt.	Obiectul	Dimensiuni în cm	Nr. inv.	Nr. M	Planșa
1	2	3	4	5	6
1	Lagynos	i=21,8; Dm=20,7; Dg=8,1	33915	M ₅	II, 12
2	Lagynos	i=21,6; Dm=18,9; Dg=7,8	33321	M ₇	II, 16
3	Lagynos	i=23,7; Dm=20,1; Dg=7,6	31371	M ₁₂	III, 31
4	Lagynos	i=19,2; Dm=20,3; Dg=6,6	33296	M ₁	I, 2
5	Lagynos	i=18,3; Dm=18,9; Dg=7,6	34667	M ₂	I, 5
6	Lagynos	i=26,4; Dm=18,6; Dg=4	33241	M ₁	I, 1
7	Lagynos	ip=14,8; Dm=17,7	33293	M ₁₃	III, 32
8	Lagynos	ip=13,6; Dm=11,7	33298	M ₁₁	III, 27
9	Cană pastilată	ip=17,6; Dm=13,4	33295	M ₆	II, 13
10	Cană pastilată	i=20,1; Dm=13,9; Dg=9,5	33302	M ₁₁	III, 29
11	Cană pastilată	i=20; Dm=13,1; Dg=11,5	34666	M ₈	II, 20
12	Cană	i=17; Dm=14; Dg=9,6	33299	M ₁₅	IV, 36
13	Căniță	i=5,5; Dm=6,4	33231	M ₄	II, 11
14	Căniță	i=10; Dm=7,8; Dg=3,9	31388	M ₁₁	III, 28
15	Căniță	ip=6,7; Dm=6,5	33266	13	III, 33
16	Lekythos	i=15,4; Dm=8,9; Dg=4,6	31374	M ₂	I, 6
17	Lekythos	ip=14,2; Dm=8,9; Dg=4,8	34668	M ₁₆	III, 22
18	Kantharos	i=12; Dm=7,2; Dg=7,3; Dp=4,3	33228	M ₇	II, 18
19	Kantharos	i=6,1; Dm=5,7; Dg=5; Dp=3,4	34669	M ₁₀	III, 23
20	Bol	i=6; Dm=12,8	33263	M ₆	II, 14
21	Bol	i=6,6; Dm=12,7	34670	M ₁₅	IV, 37
22	Bol	i=5,3; Dm=15,2	34671	M ₁₀	III, 24
23	Aryballos	i=8; Dm=6,7; Dg=5,2	33261	M ₁	I, 3
24	Unguentarium	i=13,1; Dm=5	33318	M ₃	I, 8
25	Unguentarium	ip=11,8	33319	M ₃	I, 10
26	Unguentarium	ip=11,4; Dm=4,9	33320	M ₃	I, 9
27	Unguentarium	i=8,7; Dm=3,8	33234	M ₇	I, 19
28	Unguentarium	i=7,8; Dm=3,7	33233	M ₇	II, 17
29	Unguentarium	ip=14,1; Dm=5,2	33295	M ₆	II, 15
30	Opaiț	L=9,7; l=7; i=3,2	34672	M ₁₀	III, 25
31	Opaiț	L=10,5; l=6,4; i=3,1	31381	M ₁₁	II, 26
32	Opaiț	L=8,2; l=5,3; i=2,8	33274	M ₁	I, 4
33	Ornamente vestimentare	Dm=1,7—2,2	34673	M _{3, 9, 11}	I, 7; II, 21; II, 30

L=lungime; l=lățime; i=nălțime; D=diametru; g=gură;
p=păstrată, picior; f=fund; m=maxim.

INVENTARUL COMPLEXELOR FUNERARE DE EPOCĂ ROMÂNĂ

Nr. crt.	Obiectul	Dimensiuni în cm	Nr. inv.	Nr. M	Planșa
1	2	3	4	5	6
1	Amforă	ip=66; Dm=19	33930	M ₂₅	VI, 62
2	Amforă	ip=54; Dm=29	33931	M ₂₅	VI, 63
3	Cană	i=10,6; Dm=10,8; Dg=8,4	31367	M ₂₁	V, 54
4	Castron	i=5,3; Dm=12,1	31118	M ₂₁	IV, 46
5	Capac	i=2,7; D=17,5	31119	M ₂₂	III, 45
6	Farfurie	i=4,2; Dm=16,4	34674	M ₂₂	V, 51
7	Opaiț	L=9,4; l=5,8; i=2,6	31151	M ₂₀	IV, 41
8	Opaiț	L=10; l=7,1; i=2,6	31365	M ₂₄	VI, 60
9	Opaiț	L=8,5; l=6,5; i=2,5	31305	M ₂₁	V, 47
10	Opaiț	L=8,5; l=6,5; i=2,5	31306	M ₂₁	V, 48
11	Opaiț	L=9,3; l=8; i=3	34681	M ₂₂	V, 52
12	Opaiț	L=8,5; l=6,8; i=2,8	31364	M ₂₃	V, 53
13	Opaiț	fragmentar	—	M ₂₆	VII, 67
14	Unguentarium	ip=13,8; Dg=3,2	33235	M ₂₀	IV, 42
15	Unguentarium	ip=10,5; Dg=2,9	33236	M ₂₀	IV, 43
16	Unguentarium	ip=10,3; Dm=8,7	31375	M ₂₃	V, 55
17	Ulcior	fragmentar		M ₁₈	IV, 39
18	Ulcior	i=23,5; Dm=19,5; Dg=8,2	34675	M ₂₂	V, 49
19	Ulcior	i=20,7; Dm=17,7; Dg=8,1	33287	M ₂₃	V, 56
20	Ulcior	i=20,3; Dm=16,5; Dg=8,4	34676	M ₂₆	VII, 69
21	Bol sticlă	i=3,7; Dm=5,8	34677	M ₁₉	IV, 40
22	Oenochoe sticlă	i=12,7; Dm=11,1	34678	M ₂₂	V, 50
23	Cană sticlă „stamnion”	i=18,5; Dm=20	30836	M ₂₅	VI, 25
24	Cană sticlă	fragmentară	—	M ₂₆	VII, 68
25	Pahar sticlă	ip=5,5; Df=3,2; fragm.	34679	M ₂₅	VI, 66
26	Pahar sticlă	ip=7,4; df=3,9	34680	M ₂₅	VI, 65
27	Oglindă bronz	Dm=8,9	22420	M ₂₄	VI, 61

BEITRÄGE ZUR KENNTNIS DER HELLENISTISCHEN UND RÖMISCHEN BRANDGRABKOMPLEXE MIT „SCHEITERHAUFEN-BUSTA“ VON TOMIS

Zusammenfassung

V. Lungu, C. Chera

Das Studium macht 40 in den Necropolen von Tomis aufgefundene Brandgrabkomplexe bekannt. Die Mehrzahl davon gehören dem Typus mit Brennplattform und Feuerung an, oder wie sie in der einschlägigen Literatur noch bekannt sind — Scheiterhaufengräber-Busta — obwohl andere Autoren die Benennung Scheiterhaufengrab in Brandgrube mit „Stufen“ vorziehen (Abb. 1, 2).

Die Gräber 7, 9, 15, 16 und 35 gehören dem Typus mit rechteckiger Grube und abgerundeten Ecken, mit oder ohne Ziegelschutz und ohne Feuerung an (Abb. 3, 4).

Die Grabbeigaben zeigen, dass die erwähnten Typen in Tomis von dessen Bevölkerung, sowohl in hellenistischer, wie auch in römischer Epoche benutzt wurden und dass sie in beiden Epochen zeitgenössisch zu sein scheinen. Die Bauweise der beiden Bestattungstypen zeugt für das Vorangehen des Grabes ohne Feuerung in Vergleich mit demjenigen mit dem erwähnten Element. Jedenfalls ist der griechische Charakter der beiden Typen klar.

Erwähnenswert ist, dass in einer Gruppe von Brandgräbern aus hellenistischer Epoche auch Beigaben nichtgriechischer Herkunft aufgefunden wurden, die als getisch erkannt wurden. Die Anwesenheit solcher Beigaben sind ein Beweis dafür, dass die einheimische Bevölkerung schon in hellenistischer Epoche die von den Griechen in Tomis angewandten Grabtypen angenommen hat. Unsere Forschungen bestätigen diese Tatsache, so wie es die Beigaben des Grabes 14 beweisen, das aus den Jh. 2-1 v.u.Z. stammt und in dem ein Bruchstück von einer getischen Räucherpfanne aufgefunden wurde.